

Viviana IVLAMPIE¹

Etica legii în viziunea lui Nikolai Berdiaev

The Ethics of Law as Seen by Nikolai Berdiaev

Abstract: Nikolai Berdiaev interprets human destiny also from the perspective of moral behavior, focusing on how humans relate to the values of good and evil. His interpretive criterion goes beyond the classical standards of ethical treatises. Thus, by identifying the origins of human moral nature in the biblical myth of the Fall, he distinguishes three historical categories of ethics: that of law, salvation, and creation. Our interest in this study is focused on the ethics of law, which is privileged in philosophical theories. The aim of the investigation is to capture the limits of this category of ethics and determine the status of classical moral theories.

Keywords: ethics, freedom, free will, moral law, enslavement.

Problema esențială a eticii este binele și răul. Piatra de încercare a acestei probleme stă în întrebarea: de ce există răul? În responsabilitatea cui intră acest subiect, existența răului și a suferinței? În acest scenariu este atras Dumnezeu-Creatorul. Dacă l-a înzestrat pe om, în actul său al creației, cu libertate, atunci răul intră în responsabilitatea omului. O invenție a teologilor împotriva căreia se revoltă, pe bună dreptate, Friedrich Nietzsche. Dar, nu este atunci această responsabilitate chiar a Creatorului?

Calea revoltei și a ateismului este astfel deschisă. În judecățile lor de evaluare „cei răi” îi reproșează lui Dumnezeu că nu le permite să acționeze rău, după cum cred ei că trebuie, iar „cei buni” îl dușmănesc „pentru că le permite <răilor> să acționeze, pentru că

¹ Senior Lecturer, PhD, „Dunărea de Jos” University of Galați, Romania, Viviana.Ivlampie@ugal.ro.

tolerează însăși existența răului.”² O etică terestră și atee e posibilă legiferând principii și norme care să-i diferențieze pe oameni în buni și răi. Sanctiunea legii se ridică apoteotic prin aplicarea unor nemiloase pedepse, iar tabăra celor „buni” și tabăra celor „răi” rămâne clar delimitată de etica juridică.

În aceste experimente istorice rămâne constantă dușmănia față de Dumnezeu, lupta împotriva Creatorului. Problema binelui și a răului, consideră Berdiaev, nu poate fi rezolvată decât ca o teodicee, în egală măsură ca îndreptățire a omului, în întregul lui, dincolo de segregarea în cele două tabere, și ca îndreptățire a lui Dumnezeu. Dacă rămânem în hotarele eticii juridice ne surprinde faptul că ne întoarcem tot la problema inițială, cea a libertății umane, o libertate, de data aceasta, profund vătămată și încorsetată.

Calea rezolvării problemei libertății nu poate fi rațională, nici gnostică, nici atee. Nu prin explicația demiurgului cel Rău și nici prin negarea lui Dumnezeu nu putem înțelege existența binelui și răului. Berdiaev recurge la o soluție mistică, apofatică, apelând la revelația lui Iacob Böhme. Potrivit acestuia, libertatea nu este creată sau determinată de Dumnezeu, ci provine din neantul divin, nimicul primordial, *Ungrund*. Atât Dumnezeu, cât și libertatea își au temeiul în Neant. „Omul este în același timp copilul lui Dumnezeu și copilul libertății, al neantului, al meonului.”³ Libertatea seamănă cu nimicul, din ea se naște ceva. Foamea de ceva pe care o are libertatea trebuie să fie satisfăcută. Berdiaev interpretează *Ungrund*-ul lui Böhme drept libertate primară, existențială, dar, spre deosebire de misticul german care considera că libertatea este în Dumnezeu, ca principiu întunecat, gânditorul rus consideră că libertatea este în afara lui Dumnezeu. Libertatea face posibilă trecerea de la neființă la ființă, este explicația genezei ființei, dar și a binelui și a răului.

Explicația nașterii binelui și a răului este tot mistică și, de data aceasta, filosoful recurge la textul biblic al Genezei. Starea paradisiacă a omului era o stare a ignoranței, inconștienței, a necunoașterii binelui și răului. Omul nu opera cu distincția și evaluarea. „Edenul pare să fi fost viața fericită în care cosmosul era în

² Nikolai Berdiaev *Despre menirea omului. Încercare de etică paradoxală*, Editura Aion, Oradea, 2004, p. 38.

³ *Ibidem*, p. 40.

om și omul în Dumnezeu.”⁴ Este această stare o plenitudine a vieții? Își epuizează omul toate posibilitățile? Și-a exersat el libertatea creatoare? Prin cădere omul iese din starea de ignoranță, distinge și judecă, începe experiența libertății, a cunoașterii binelui și răului. „Cunoașterea s-a născut din libertate, din sumbrele profunzimi ale iraționalului. Interdicția a prevenit omul, într-un fel, că fructele arborelui cunoașterii sunt amare și mortale; însă el a preferat amărăciunea morții, vieții edenice în inocență și ignoranță.”⁵ Căderea în păcat care a izvorât din libertate se află la originea existenței binelui și a răului, a cunoașterii și a eliberării spiritului din inconștientul edenic. Astfel, omul s-a așezat într-un interval de timp situat între dinoace de bine și de rău (trăit permanent ca nostalgie a paradisului) și dincolo de bine și de rău, ca formă finală și sfârșit al căderii.

În acest interval istoric își intră în drepturi etica legii. Binele este valoarea și norma de realizat, de pus în practică, în virtutea libertății noastre de a alege între bine și rău (observăm că această etică *distinge* și *evaluatează*). Dar, dacă suntem puși în fața unei alegeri pe care *trebuie* să o facem, atunci ce se alege din libertatea noastră? Libertatea *necesității* alegerii ne este impusă din exterior, ne limitează posibilitățile creatoare, chiar dacă alegem binele. Apoi, dacă alegem răul, cine este vinovat?

Pentru a explica alegerea răului de către cei care contravin legii și a normelor morale, doctrina teologică introduce tema liberului arbitru care îl responsabilizează pe om, îl face să se simtă vinovat și supus pedepsei. „Vechea concepție despre voință, ce vedea în ea unul din elementele vieții sufletului cu ajutorul căruia omul face o alegere între bine și rău, devenind responsabil pentru acesta din urmă, este eronată. Este cu totul evident că această doctrină a fost dictată de considerente utilitare și pedagogice. Liberul arbitru, ca *liberum arbitrum indifferentiae*, nu există; el duce mai degrabă la sclavie decât la libertate, iar omul trebuie să se simtă eliberat și ușurat atunci când nu mai trebuie să aleagă, adică să rămână în starea de dedublare, pentru că alegerea este deja făcută. Principiul tradițional

⁴ *Ibidem*, p. 54.

⁵ *Ibidem*.

al liberului arbitru nu este un principiu creator.”⁶ Adevărata libertate este dată numai prin har, omul fiind liber numai atunci când nu este obligat să aleagă. Libertatea omului nu constă în a respecta legea, ci în aceea de a crea. Legea este constrângătoare și chiar Binele din doctrina lui Platon sau Fericirea ca scop al vieții, din etica teleologică a lui Aristotel, ne limitează existența, ne determină la o staticitate morală acceptată. Or, Berdiaev susține că această lume a valorilor nu este una ideală, imobilă, care s-ar situa deasupra omului, impunându-se și strivindu-l cu pretențiile ei, ci este o lume dinamică, susceptibilă de a fi creată și permanent îmbogățită. De aceea, etica trebuie să fie creatoare, energetică, și nu îndreptată spre un scop (teleologică).

În intervalul de timp pe care îl trăim suntem copleșiți de dualismul binelui și răului. Teologii, filosofi și scriitorii, au fost preocupați de această distincție, problematica răului fiind cea care i-a provocat în cel mai înalt grad. Platon, stoicii, gnosticii, Pascal, Luther, Kierkegaard, Nietzsche, Dostoievski, Tolstoi au sondat problema etică a răului. Cu toate eforturile lor, distincția și evaluarea celor două concepții nu a dus la nici un răspuns satisfăcător. Acest lucru denotă existența tragică a omului. Etica legii este pătrunsă de acest tragism. Legea este efectul păcatului pe care îl judecă, dar nu îl poate birui. Trebuie să înțelegem caracterul istoric și natura socială a acestei etici, de care se țin scai și precreștinii și creștinii. Mai mult, în creștinism norma s-a impus în așa măsură încât nici Evanghelia, nici harul nu au rămas neatinse. Odată cu etica legii, societatea a devenit subiectul evaluărilor morale. Ea a impus persoanei interdicții, norme și legi, care implică supunerea, sclavia, sau – la risc – pedeapsa. Acest tip de etică nu coboară în profunzimea persoanei umane, a vieții morale. „Ea amplifică răul în raport cu persoana umană stabilindu-i interdicții și pedepse, micșorând-o cu totul față de viața universală și socială. Ea elaborează o doctrină optimistă referitoare la forța legii morale, liberul arbitru, pedepsirea celor răi, care ar confirma pretinsa justiție ce domnește în lume. Așadar, ea este în același timp umană și inumană: umană, pentru că este adaptată nevoilor și nivelului omului, și inumană într-un și mai înalt grad, deoarece este

⁶ *Ibidem*, p. 108.

neîndurătoare față de persoană, față de destinul său individual și viața sa intimă.”⁷

Acestei sentințe nu-i scapă nici cea mai elevată etică a umanității, etica lui Immanuel Kant. Spre deosebire de filosoful german care promova universalitatea legii morale dincolo de experiența individuală, Berdiaev afirmă că legea nu face decât să violenteze și să mutilizeze viața, supunând-o despotismului ei prin frică și pedeapsă. Strălucirea vieții creatoare este umbrită de o serie nesfârșită de reguli și norme. Kant a pledat pentru autonomia eticii și a voinței, deci fundamentate pe *nomos*. Omul considerat ca scop absolut și niciodată ca mijloc este nevoit să-și însușească o lege abstractă, impersonală, universal valabilă. Atâta vreme cât morala datoriei se manifestă ca o lege, omul nu este nici liber, nici autonom, ci întrutotul aservit normelor.

Noi nu acționăm decât individual, potrivit felului nostru de a fi, fiecare comportament este unic. Or nu putem legifera o maximă de conduită pentru toți și pentru totdeauna. Efectul unei astfel de legislații este spiritul fariseic. Fariseul, în afirmarea sfințeniei sale morale, se crede în mod sigur salvat, mântuit. Acestui spirit, Berdiaev îi opune o aristocrație, ca putere a oamenilor creatori aflați dincolo de bine și de rău. Totuși, filosoful rus e conștient de faptul că Legea este necesară lumii în care trăim, iar suprimarea ei ar fi imposibilă. Numai că trebuie să ne eliberăm de jugul ei impersonal, să ne revoltăm împotriva ei ori de câte ori este nevoie.

Bibliografie:

- Berdiaev, Nikolai. 1992. *Sensul creației. Încercare de îndreptățire a omului*, București, Editura Humanitas.
- Berdiaev, Nikolai. 1996. *Sensul istoriei*, Iași, Editura Polirom.
- Berdiaev, Nikolai. 1999. *Încercare de metafizică eshatologică. Act creator și obiectivare*, București, Editura Paideia.
- Berdiaev, Nikolai. 2004. *Despre menirea omului. Încercare de etică paradoxală*, Oradea, Editura Aion.

⁷ *Ibidem*, p. 117.

